

Бозор Иқтисодиёти Шароитида Тиббий Суғуртанинг Аҳамияти

Умурзакова Мўътабархон Нодир қизи ¹

¹ ЎзМУ, “Макроиқтисодиёт” кафедрасидоцент вазифасини бажарувчи, PhD

Аннотация: Мақолада тиббий ёрдам ва сифатини кафолатлайдиган, соғлиқни сақлаш соҳасини молиявий қўллаб-қувватлашнинг мақбул ташкилий тузилмаси ва моделини яратиш ҳамда тиббий суғурта ривожланишининг ижобий ва салбий тенденцияларини аниқланган.

Калит сўзлар: аҳоли саломатлиги, тиббий суғурта, соғлиқни сақлаш, соғлиқни сақлаш соҳасини молиялаштириш, тиббий ёрдам, пуллик тиббий хизмат.

Кириш

Давлатнинг ижтимоий, маданий ва иқтисодий ривожланишининг энг муҳим элементи аҳоли саломатлиги, сифати ва турмуш даражаси кўрсаткичлари ҳисобланади. Шунга қарамай, соғлиқни сақлаш соҳасини молиялаштиришнинг бюджет модели, ажратилган маблағларнинг этишмаслиги туфайли, Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида белгиланган аҳолининг бепул тиббий ёрдамнинг кафолатланган ҳажмига бўлган эҳтиёжларини қондирмайди. Фуқароларга пуллик асосда кўрсатилаётган тиббий ёрдамларнинг кафолатли ҳажми ва тиббий хизматлар ўртасида аниқ фарқ йўқлиги сабабли бепул тиббий ёрдамни пуллик хизматларга алмаштириш зарурияти юзага келмоқда.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Тиббий суғуртани ўрганиш соҳасидаги тадқиқотларнинг назарий асоси бўлиб О. Баева, О. Билик, С. Богуславский, П. Василенко, Е. Дяченконинг ишлари ташкил етди, О. Тулай, С. Юрий, Ж. Шумелди, С. Осадец, В. Бедний, О. Шакура ва бошқаларнинг илмий ишлари хизмат қилди. Шуни таъкидлаш керакки, олимлар тиббий суғуртанинг табиати бўйича умумий фикрга эга эмаслар, кўпчилик олимлар тиббий суғурта аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш шаклидир, деган нуқтаи-назарга амал қиладилар.

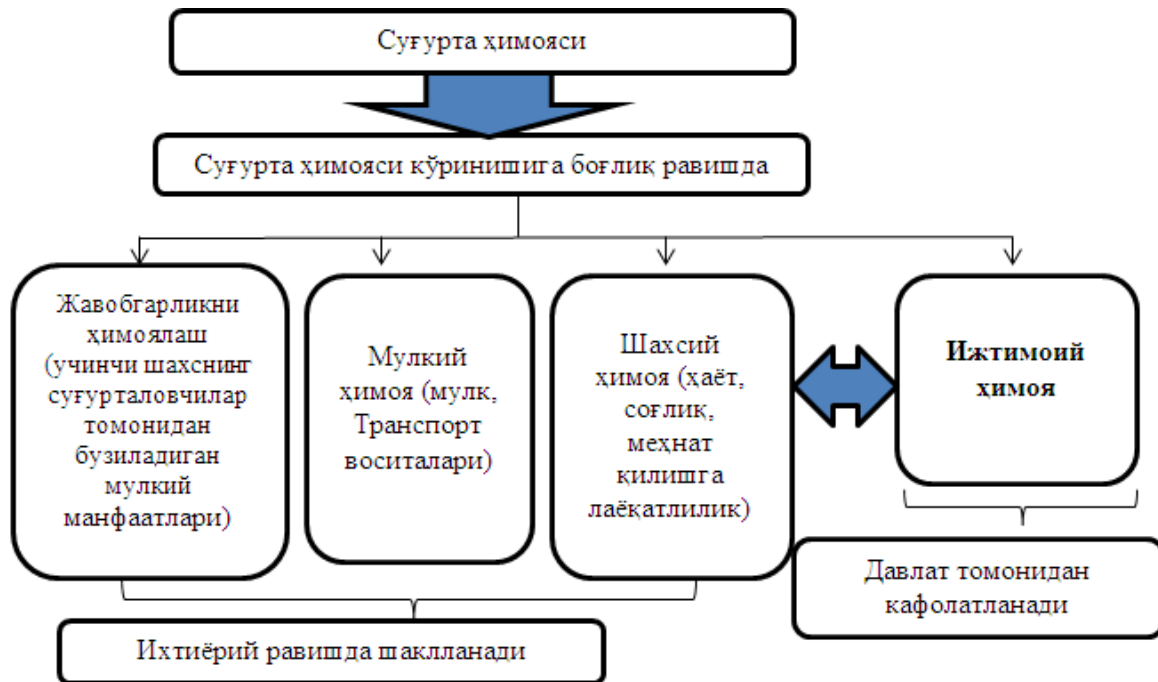
Тадқиқот методологияси

Илмий мақолани ёзиш жараёнида илмий тадқиқотни амалга оширишнинг тизимли таҳлил, тарихийлик ва мантиқийлик, индукция ва дедукция, анализ ва синтез, қиёсий ва селектив танлаб тадқиқ қилиш, монографик таҳлил ва гуруҳлаш усуллари қўлланилган

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси

Аҳолининг суғурта ҳимояси даражаси ва аҳамияти шахсий омиллар, иқтисодий ва сиёсий режадаги тизимли ўзгаришлар, мамлакатнинг табиий-географик, маданий-тарихий хусусиятлари билан белгиланади. Иқтисодий муаммолар ва ижтимоий кескинликнинг кучайиши даврида уни кенгайтириш ҳамда такомиллаштириш зарурати энг долзарб ва аҳамиятли бўлиб қолади.

Суғурта ҳодисаси юз берганда жисмоний ва юридик шахсларнинг суғурта компаниялари томонидан суғурта ҳимояси, суғурта турига қараб, қуйидагича бўлиниши мақсадга мувофиқдир (1.1-расм).

1.1-расм - Аҳолини суғурта ҳимояси тизими¹

Суғурта ҳимояси ижтимоӣ йўналишга эга, чунки суғурталовчи томонидан тўпланган маблағлар суғурта жамғармасини шакллантиришнинг барча иштирокчилари ҳисобидан жабрланувчиларни ҳимоя қилишга йўналтирилади.² Суғурта ҳимояси тизими орқали ҳар хил йўқотишларга олиб келадиган нохуш ҳодисалар юз берганда инсониятнинг турли эҳтиёжларини қондиришга қаратилган. Ишлаб чиқаришнинг доимий ва узлуксиз ишлашидан жамиятнинг манфаатдорлиги унинг суғурта ҳимоясига қизиқишини оширади.³

Аҳолини ижтимоӣ ҳимоя қилишнинг энг муҳим жиҳати тиббий ёрдамнинг мавжудлигини таъминлашдан иборатдир. Бу соҳада тиббий суғурта бозор иқтисодиёти учун муқобил молиялаштириш усули ҳисобланади.

Тиббий суғуртанинг объекти меҳнатга лаёқатли аҳолининг даромадларини йўқотиш rischi ва тиббий ёрдам олиш билан боғлиқ қўшимча харажатлар riskлари ҳисобланади.

Тиббий суғуртанинг мақсади суғурта ҳодисаси юз берганда аҳолига тиббий ёрдам олиш ва профилактика тадбирларини молиялаштиришни кафолатлашдан иборат.

¹ Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган

² Базилевич, В.Д. Современная парадигма страхования: сущность и противоречие/В.Д. Базилевич // Деньги. – 2007. – №9. – С.42-50.

³ Хавтур, О.В. Концептуальные основы страхования / О.В. Хавтур // Деньги. – 2004. – № 2. – С. 139-147.

1.2-расм - Тиббий суғуртанинг асосий вазифалари

Ушбу мақсаддан келиб чиқиб, тиббий суғуртанинг тиббиёт муассасаларини молиялаштириш ва молиявий ресурсларни қайта тақсимлаш бўйича аниқ вазифалари илгари сурилмоқда, улар тиббий суғурта субъектлари манфаатларини кондириш учун бажарилиши керак. Тиббий суғуртанинг асосий мақсадлари 1.2-расмда келтирилган.

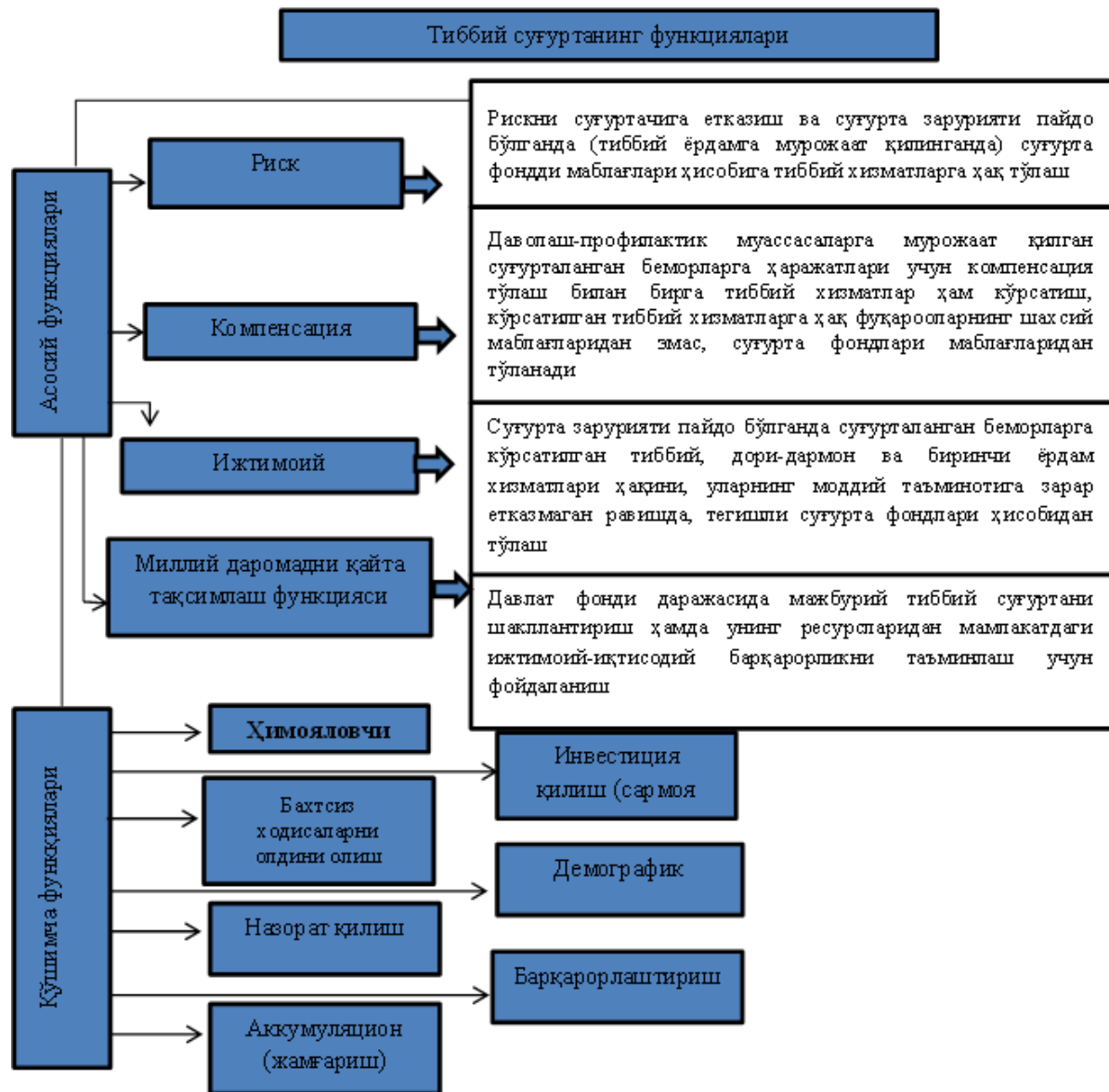
Тиббий суғуртанинг амалий қўлланилишини унинг субъектлари учун фойдалилиги ва уларнинг иқтисодий манфаатларини ҳисобга олган ҳолда кўриб чиқилиши керак (1.2-жадвал).

1.2-жадвал. Тиббий суғурта субъектларининг асосий вазифалари ва иқтисодий манфаатлари⁴

Субъект	Вазифалари	Иқтисодий манфаатлар
Давлат	Норматив-ҳуқуқий базани яратиш, мақсадли тиббий суғурта дастурларини шакллантириш, илмий тадқиқотларни мувофиқлаштириш ва ижтимоий аҳамиятга эга бўлган ёрдамни молиялаштириш.	Бюджет зўриқишини камайтириш ва аҳолининг маълум бир қисмининг саломатлигини яхшилашни таъминлаш
Аҳоли	Суғурта шартномалари бўйича суғурта мукофотларини тўлаш, хавфларнинг соғлиқга салбий таъсирини бартараф этиш ёки камайтириш бўйича чора-тадбирларни амалга ошириш	Соғлиқни сақлаш соҳасини давлат томонидан молиялаштирилмаганлиги ва пулик тиббий хизматлардан фойдаланиш имконияти йўқлиги учун компенсация
Тиббиёт муассасаси	Суғурталанган шахсга маълум муддатда маълум ҳажм ва сифатдаги тиббий ёрдам кўрсатиш	Қўшимча маблағлар манбаи
Тиббий суғурта ташкилоти	Суғурталанганларга тиббий ёрдам кўрсатиш учун тўловларни амалга ошириш, кўрсатилаётган тиббий хизматлар сифати ва уларнинг тиббий ва иқтисодий стандартларга мувофиқлигини назоратқилиш, тиббий ёрдам олишда фуқароларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш.	Фаолият доирасини кенгайтириш ва қўшимча даромад олиш

⁴ Стеценко, В.Ю. Добровольное медицинское страхование как объект правового регулирования / В.Ю. Стеценко // Журнал Киевского университета права. – 2009. – №3. – С. 156-160 маълумотлари асосида тузилди.

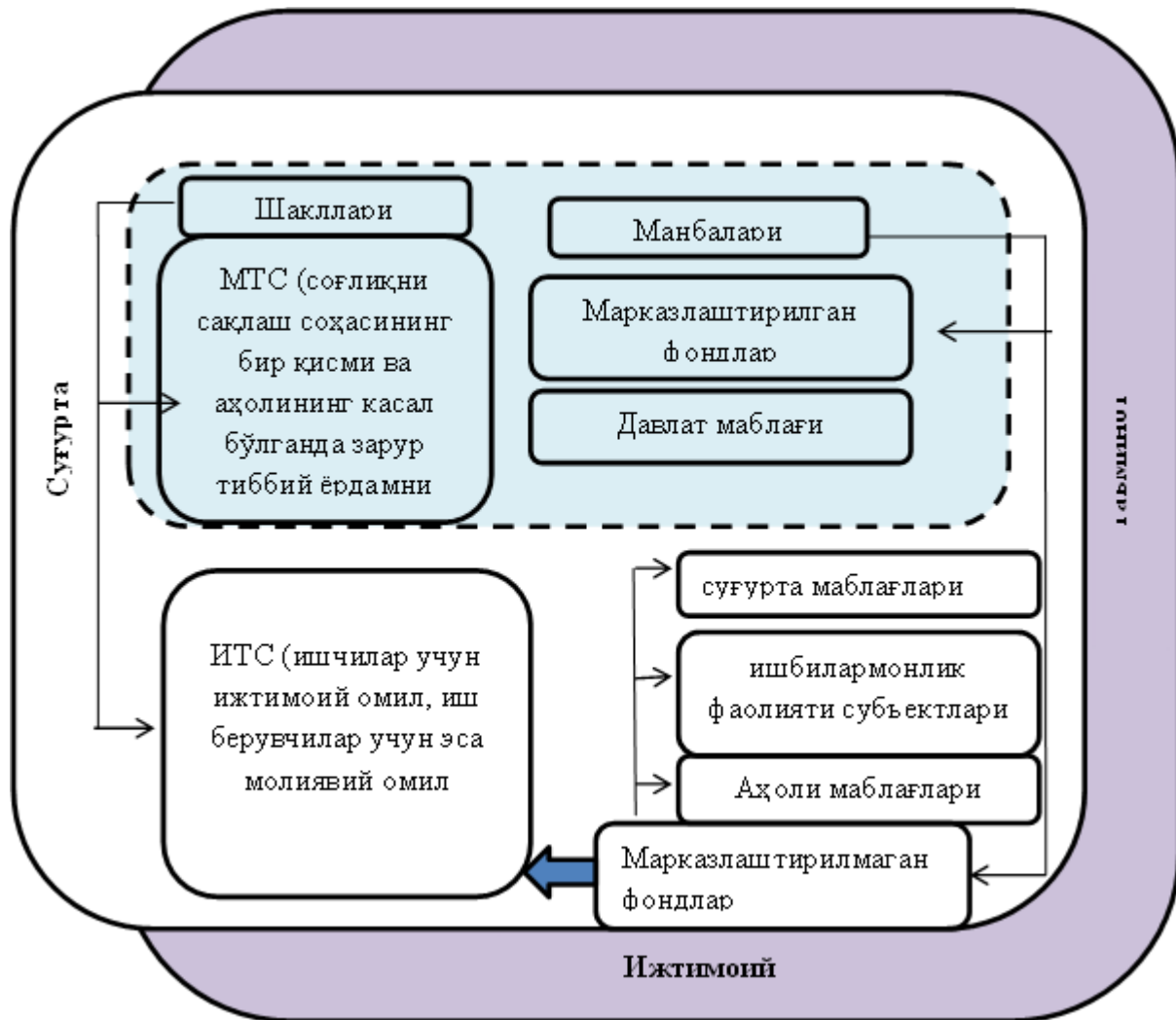
1.2-жадвалдан кўриниб турибдики, тиббий суғурта ижтимоий ва иқтисодий хусусиятга эга, шунинг учун ижтимоий ва иқтисодий жиҳатлар ўртасидаги муносабатларни хурмат қилиш зарурати мавжуд.

1.3-расм - Тиббий суғуртанинг функциялари⁵

Суғурта функцияларини ўрганишга турлича ёндашувларни таҳлил қилиш натижасида биз тиббий суғуртанинг асосий функциялари сифатида қуйидагиларни аниқлаймиз: риск, компенсация, ижтимоий ва миллий даромадни қайта тақсимлаш функциялари ва қўшимча функцияларига химоя қилиш, нохушликлар олдини олиш, назорат қилиш, жамғариш, сармоя киритиш, демографик, барқарорлаштириш каби функциялари киради (1.3-расм).

⁵ Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган

1.4-расм - Аҳолини суғурта ҳимоясида тиббий суғурта шакллари ва манбалари⁶

Юқорида тақдим этилган функциялар фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқларини амалга ошириш, мувозанатли кафолатларни таъминлаш ва молиявий ресурсларни қайта тақсимлаш асосида тиббий суғуртага бўлган давлат эҳтиёжларини кондиритиш учун асослар мавжудлиги ҳақида хулоса қилиш имконини беради.

Ижтимоий ҳимоянинг бир қатор замонавий муаммоларидан келиб чиққан ҳолда, тиббий суғурта фаолиятининг асосий мақсади ҳам ишлайдиган, ҳам ишламайдиган аҳоли саломатлигини муносиб даражада таъминлашдан иборат. Ушбу жараёнларни бошқаришнинг асоси ижтимоий харажатларнинг давлат томонидан ўрнатилган кафолатларга мувофиқ, уларни молиявий қўллаб-қувватлаш билан мувозанатлаштирилган тахлилий ҳисоб-китобларининг мавжудлиги ҳисобланади. Тиббий суғуртанинг суғурта ҳимояси тизимидаги ўрнини молия тизимининг бўғинлари орқали кўриб чиқиш керак (1.4-расм).

⁶ муаллиф томонидан ишлаб чиқилган

1.3-жадвал. Тиббий суғурта шакллари⁷

Белгилари	Тиббий суғурта шакллари	
	Мажбурий тиббий суғурта (МТС)	Ихтиёрий тиббий суғурта (ИТС)
Ижтимоий суғурта тизимига муносабатни акс еттиради	Аҳолига мажбурий тиббий суғурта ҳисобидан тиббий ёрдам олишда тенг имкониятлар яратадиган давлат ижтимоий суғуртасининг ажралмас қисми	Соғлиқни сақлаш соҳасига корхоналар ва аҳолининг бўш маблағларини жалбқилиш орқали мажбурий тиббий суғурта (МТС) дастурига қўшимча равишда қўшимча тиббий хизматлар олиш (шахсий суғурта тури).
Қонунчилик базаси	Мажбурий суғурта ва давлат бюджетдан ташқари жамғармалари тўғрисидаги қонунлар ва норматив ҳужжатлар билан эълон қилинади ва тартибга солинади.	Суғурталашда иштирок етувчи томонларнинг ихтиёрий розилиги асосида суғурта ва тижорат ташкилотлари тўғрисидаги қонунлар билан тартибга солинади.
Суғурта муддатлари	Муддатсиз	Суғурта шартномаси билан чекланган
Белгилари	Тиббий суғурта шакллари	
	Мажбурий тиббий суғурта (МТС)	Ихтиёрий тиббий суғурта (ИТС)
Молиялаштириш манбаи	Иш ҳақи ҳисобланган мажбурий тўловлар (иш берувчилар ва меҳнатга лаёқатли аҳолининг бадаллари), бюджетдан субсидиялар	Фуқаролар ва юридик шахсларнинг улар олган даромадлари ёки фойдаларидан ихтиёрий бадаллари
Суғурта бадалини ҳисоблаш	Қонун чиқарувчи орган томонидан давлат бюджетини тасдиқлаш билан бир вақтда белгиланади	Суғурталовчи томонидан тегишли суғурта ходисаларининг рўй бериши тўғрисидаги статистик маълумотлар (рисклар рўйхати, дастур даражаси, суғурталанганлар сони, хизмат кўрсатиш ҳудуди, суғурталанган шахснинг соғлиғи ҳолати ва одатда тиббий кўрикдан ўтгандан кейин аниқланади) ихтиёрий равишда ишлаб чиқарилади.
Принциплари (Тамойиллари)	Умуминсонийлик, давлатчилик, нотижорат характерли, мажбурийлик	ихтиёрийлик, қулайлик
Суғурталаштирувчилар	Давлат (маҳаллий ижро етувчи ҳокимият органлари), иш берувчилар, ходимлар	Юридик ва жисмоний шахслар
Суғурталанганлар	Барча фуқаролар	Суғуртанинг ушбу шаклида

⁷ Баева, О.В. Страховая медицина и медицинское страхование: учеб. пособие. для студ. Высш. учеб. закл. / О.В. Баева. – М.: ГП «Изд. дом «Персонал», 2013. – 432 с. Тулай, О. Медицинское страхование в системе финансирования здравоохранения / О.Тулай // Вестник ТНЭУ. – 2009. – №1. – С. 136-147. Аверин, А.Н. Государственная система социальной защиты населения: учебное пособие. Стереотипное издание/А.Н. Аверин. – М.: Изд-во ЗАГС, 2010. – 124 с. Татаренко, Г. Модели социального страхования в контексте истории/Г.Татаренко // Предпринимательство, хозяйство и право. – 2004. – №7. – С. 69-72.Маълумотлари асосида муаллиф тузилди.

		иштирок этиш истаги (имконияти) билан боғлиқ фуқароларнинг чекланган сони
Суғурталовчилар	Марказлаштирилган ижтимоий тиббий суғурта жамғармаси	Турли мулкчилик шаклидаги суғурта ташкилотлари
Тиббий ёрдам ва хизматлар доираси	Кафолатланган ва давлат томонидан белгиланган тиббий хизматларнинг барча учун бир хил миқдори	Тиббий хизматларнинг қўшимча ҳажми, тиббий ёрдам кўрсатиш имкониятларини ҳажм ва сифат жиҳатидан кенгайтириш

Шундай қилиб, тиббий суғурта давлат соғлиқни сақлаш соҳасини молиялаштириш механизмининг ажралмас қисми бўлиб, молиявий ресурсларнинг марказлаштирилган ва марказлашмаган фондларини шакллантириш орқали маблағларни жамлашни таъминлайди.

Шаклларига кўра, тиббий суғурта мажбурий тиббий суғурта (МТС) ва ихтиёрий тиббий суғурта (ИТС) га бўлинади. Мажбурий ва ихтиёрий тиббий суғуртанинг мавжудлиги унинг айрим турларини қонун ҳужжатларида белгилаб қўйишга асосланади.

Тиббий суғуртанинг мажбурий ва ихтиёрий шакллари ўртасида маълум фарқлар мавжуд. Шундай қилиб, мажбурий тиббий суғурта (МТС) ижтимоий суғурта соҳасига, ихтиёрий тиббий суғурта (ИТС) эса шахсий суғуртага тегишли бўлган тижорат суғуртасига қиради (1.3-жадвал).

Молия тизимининг давлат молияси каби бундай бўғинида суғурта ҳимояси мажбурий тиббий суғурта орқали намоён бўлади, унинг мақсади суғурта мукофотларини тўплаш ва капиталлаштириш вақонун билан белгиланган шартларда ва кафолатланган миқдорда маблағлар ҳисобидан барча тоифадаги фуқароларга тиббий ёрдам кўрсатишдир.

Мажбурий тиббий суғурта аҳолига тиббий ва тиббий ёрдам кўрсатиш ҳажми ҳамда шартларини белгиловчи ҳамда ҳар бир суғурталанган фуқарога кафолатланган тиббий хизматларнинг минимал рўйхатини қамраб олувчи мажбурий тиббий ёрдам дастурларига асосланади.⁸

Ихтиёрий тиббий суғурта - бу молия тизимининг тадбиркорлик субъектларининг молияси, аҳоли молияси каби қисмларини суғурта ҳимояқилиш шакли бўлиб, унинг асосий мақсади суғурта қилдирувчига суғурталовчи томонидан ихтиёрий тиббий суғурта дастурига мувофиқ кўрсатиладиган хизмат учун тиббий муассасага мурожаат қилиш билан боғлиқ қўшимча харажатлар тўлиқ ёки қисман қопланиши кафолатини таъминлашдан иборат.⁹ Ихтиёрий тиббий суғурта - бу фуқароларга мажбурий тиббий суғурта (МТС) дастурларида белгиланганидан ортиқ ёки давлат бюджети тиббиёти доирасида кафолатланган тиббий хизматларни олиш имкониятини берувчи мажбурий тиббий суғурта тизимига қўшимча ҳисобланади. МТС ушбу суғурта фонди иштирокчилари ўртасида эквивалентлик ва зарарни тақсимлаш тамойилларига асосланади, ИТС эса жамоавий бирдамлик тамойилидан фойдаланади.

Ихтиёрий тиббий суғурта (ИТС) иш берувчилар ва мамлакат аҳолисининг соғлиқни сақлаш соҳасига иқтисодий қизиқишини шакллантириш орқали аҳоли саломатлигини мустаҳкамлашга қаратилган. Ихтиёрий тиббий суғуртада тиббий хизматлар кўрсатиш жараёнини бошқаришнинг асосий принципи унинг барча иштирокчилари учун иқтисодий

⁸ Татаренко, Г. Модели социального страхования в контексте истории/ Г. Татаренко // Предпринимательство, хозяйство и право. – 2004. – №7. – С. 69-72.

⁹ Татаренко, Г. Модели социального страхования в контексте истории/ Г. Татаренко // Предпринимательство, хозяйство и право. – 2004. – №7. – С. 69-72.

foyda prinsipi бўлиб, ихтиёрий тиббий суғурта бозори субъектлари ўртасидаги ўзаро муносабатлар тизимида "ўзини ўзи тартибга солиш" ни таъминлайди.¹⁰

Хулоса ва таклифлар

Шундай қилиб, тиббий суғурта сифатли тиббий хизмат кўрсатиш ва касалликларнинг олдини олиш орқали соғлиқни сақлаш соҳасида аҳоли манфаатларини ижтимоий ҳимоя қилиш шакли бўлиб, фуқароларнинг тиббий ёрдамга бўлган харажатларини қоплаш билан боғлиқ.

Биобарин, тиббий суғурта тизимидаги иқтисодий, ижтимоий ва ҳуқуқий муносабатлар суғурта тиббиётининг самарали ташкилий-иқтисодий механизмини яратиш орқали суғурта тиббиёти фаолиятини таъминлаш бўйича ташкилий-молиявий чора-тадбирлар орқали бутун суғурта бозорининг элементлари ўртасидаги муносабатларни ўрнатиш заруратини туғдиради, миллий ишлаб чиқаришнинг узлуксизлигини, аҳолини ижтимоий ҳимоя қилишни, иқтисодий барқарорликни ва давлат иқтисодиётида инвестиция ресурсларини фаоллаштиришни таъминлайдиган тиббий суғурта бозори субъектларининг суғурта ҳимоясини ҳам таъминлайди.

Тиббий суғуртанинг мазмуни 1.5-расмда кўрсатилган бўлиб, расмда унинг асосий функциялари (риск; компенсация; ижтимоий; миллий даромадни қайта тақсимлаш); моделлар (давлат; бюджет-суғурта; аралаш); шакллари (мажбурий ва ихтиёрий), шунингдек, тиббий суғуртанинг ишлаш тамойиллари ҳам келтирилган.

Шундай қилиб, аҳоли саломатлигини муҳофаза қилиш нуқтаи-назаридан тиббий суғуртанинг ижтимоий ҳимоянинг муҳим элементи сифатидаги ўрни соғлиқни сақлаш соҳасини молиялаштириш шартлари билан белгиланади, бу умуман кўрсатилаётган тиббий хизматлар сифатига боғлиқ. Шу муносабат билан тиббий суғурта бозорида кўрсатилаётган суғурта хизматлари сифатини ошириш, касал ҳолларда зарур тиббий ёрдам олиш учун соғлиқни сақлаш соҳасини самарали ривожлантириш ва молиялаштиришни таъминлаш мақсадида тиббий суғурта фаолиятини жорий этиш зарурати туғдиради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Архипов, А.П. О теоретических основах страховой деятельности / А.П. Архипов // Финансы. – 2010. – №1. – С. 39-44.
2. Баева, О.В. Страховая медицина и медицинское страхование: учеб. пособие. для студ. Высш. учеб. закл. / О.В. Баева. – М.: ГП «Изд. дом «Персонал», 2013. – 432 с.
3. Шумелда, Я. Страхование: учеб. Пособие. / Я.Шумелда. – 2-е изд., перераб. и доп. – Т.: Джура, 2006. – 296 с.
4. Страхование/под науч. ред. С.С. Осадец. – М.: КНЭУ, 2002. – 599 с.
5. Ротова Т.А. Страхование: учеб. Пособие. / Т.А. Ротова, Л.Ю. Руденко – М.: Киев. нац. торг-эконом. ун-т, 2001. – 400 с.
6. Стецюк, Т. И. Медицинское страхование и их роль в обеспечении социальной защиты граждан: автореф. дис канд-та экон. наук: 08.00.08 / Т.И. Стецюк – М., 2009. – 23 с.
7. Шакура, О.А. Институт страхования как рычаг преобразований в экономике / О.А. Шакура // Финансы. Учет. Банки. – Выпуск №1. – 2016. – С. 97-106.
8. Базилевич, В.Д. Современная парадигма страхования: сущность и противоречие/В.Д. Базилевич // Деньги. – 2007. – №9. – С.42-50.
9. Хавтур, О.В. Концептуальные основы страхования / О.В. Хавтур // Деньги. – 2004. – № 2. – С. 139-147.

¹⁰ Стеценко, В.Ю. Обязательное медицинское страхование как объект правового регулирования / В.Ю. Стеценко // Юриспруденция: теория и практика. – 2009. – №10(60). – С. 2-7.

10. Сирота, И.М. Право социального обеспечения: учебник / И.М. Сирота.–Х.: Изд-во «Одиссей». – 2006. – 432с.
11. Полозенко, Д.В. Развитие социальной сферы как важное условие экономического роста / Д.В. Полозенко // Деньги – 2010. – №10. – С.15-20.
12. Всеобщая декларация прав человека –http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах –
http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.
13. Европейская Социальная Хартия –<http://ombudsmanrf.org/upload/files/docs/globhr/ESH.pdf>.
14. Поляк, Н. Совершенствование системы социального обеспечения населения / Н. Поляк // аспекты труда. – 2011. – №3. – С. 23-30.
15. Солдатенко, О. История становления медицинского страхования как одного из источников финансирования здравоохранения / А. Солдатенко // Право. – 2010. – №6. – С. 233-239.
16. Стеценко, В.Ю. Добровольное медицинское страхование как объект правового регулирования / В.Ю. Стеценко // Журнал Киевского университета права. – 2009. – №3. – С. 156-160
17. Татаренко, Г. Модели социального страхования в контексте истории/ Г. Татаренко // Предпринимательство, хозяйство и право. – 2004. – №7. – С. 69-72.
18. Билык, О.И. Медицинское страхование в финансовом обеспечении системы здравоохранения / А.И. Билык. – 2012. – С. 195-201.